

Geschiedenis en betekenis van de Antilliaanse migratie

GERT OOSTINDIE

Migratie is een kernbegrip in het bestaan van de zes eilanden die vroeger de Nederlandse Antillen heetten. De eerste eeuwen van hun koloniale geschiedenis werden de eilanden (opnieuw) bevolkt door immigranten uit Afrika en Europa. In de twintigste eeuw groeiden de bevolkingen sterk, nu vooral door intraregionale migratie. Nog steeds maken regionale migranten een belangrijk deel uit van de eilandbevolkingen, maar de laatste decennia werd ook de demografische band met Nederland sterker. Het resultaat: een grote diversiteit die het vrijwel onmogelijk maakt om van 'de' Antilliaan te spreken.

Caribische geschiedenis is migratiegeschiedenis, en de Antilliaanse geschiedenis vormt geen uitzondering op deze regel. Toen Columbus in 1492 de Cariben en daarmee de 'Nieuwe Wereld' ontdekte woonden er misschien een half miljoen, misschien een miljoen mensen op de Caribische eilanden. Anderhalve eeuw later waren deze 'Indianen' vrijwel verdwenen. Dat wil zeggen: uitgestorven door ziektes uit de Oude Wereld, uitgemoord, of opgegaan in de nieuwe bevolkingen. Die nieuwe bevolking van de Cariben bestond voornamelijk uit immigranten: Europese kolonisten van diverse pluimage en Afrikanen die er als slaaf heen waren gebracht.

De koloniale periode, 1634-1954

De Spanjaarden schreven de kleinere Antillen al snel af als *islas inútiles*, nutteloze eilanden. Voor de lucratieve plantagelandbouw waren zij ongeschikt – alle zes door hun kleinheid, de drie Benedenwinden (Aruba, Bonaire en Curaçao) bovendien door hun geringe vruchtbaarheid. Onder Nederlands bewind werden Curaçao en Sint Eustatius vanaf 1634 toch tot ontwikkeling gebracht, maar dan als centra voor grotendeels illegale handel. Voornamelijk op Aruba ontwikkelde zich een bescheiden Indiaans-Europese bevolking. Op de andere vijf groeide de bevolking door gedwongen immigratie uit Afrika en vrijwillige immigratie van kleinere aantallen Europeanen. Rond 1790 telden de zes eilanden gezamenlijk zo'n 38 duizend inwoners, van wie 21 duizend op Curaçao. De bevolking liep daarna snel terug tot 33 duizend in 1863, waarvan 19 duizend op Curaçao. Het aandeel van slaven in de Curaçaose bevolking was teruggelopen van 61 procent in 1790 tot 29 procent aan de vooravond van de afschaffing van de slavernij, 1 juli 1863.

Tussen de late achttiende en de vroege twintigste eeuw verkeerden de eilanden in permanente crisis. Geen wonder dat er in Nederland stemmen opgingen om ze maar te verkopen aan de meest biedende partij, die zich echter nooit aandiende. Een ommekeer diende zich aan met de vestiging van olieraffinaderijen op Aruba en Curaçao. De Arubaanse bevolking groeide van 10 duizend in 1925 tot 55 duizend in 1960, die van Curaçao van 40 duizend tot 130 duizend. Uiteraard speelde een verbetering van de gezondheidssituatie hier-

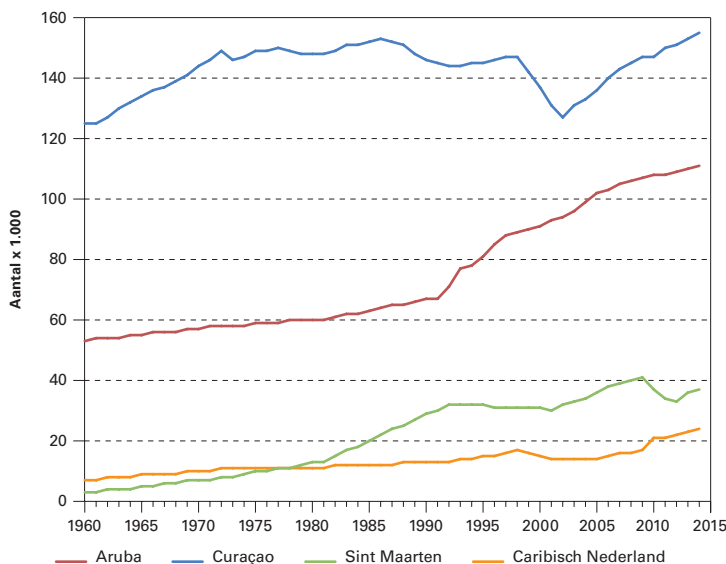

Foto: Roel Wijnants/Flickr

bij een rol, maar de belangrijkste factor was de immigratie vanuit de regio, niet alleen uit de andere Antillen, maar vooral de Britse Cariben, Suriname en Venezuela. Alleen het leidinggevende kader van de nieuwe industriële samenlevingen kwam uit Nederland en, op Aruba, uit de Verenigde Staten.

Het hoogtepunt van deze industriële fase lag in de periode van, en onmiddellijk na, de Tweede Wereldoorlog. Rond 1950 lag het inkomen per hoofd van de bevolking op de eilanden hoger dan in Nederland. Al was die welvaart zeer ongelijk verdeeld. Net als vandaag behoorden de eilanden toen tot de rijkste van hun wijde omgeving – vandaar de aantrekkingskracht op migranten. De voorspoed bevorderde de ontwikkeling van een lokale politieke elite die in staat was, samen met Surinaamse partners, om Den Haag tot een ingrijpende bestuurlijke hervorming te bewegen. In 1954 werd het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden van kracht, waardoor Suriname en de Nederlandse Antillen de status van autonoom land binnen het Koninkrijk verwierven.

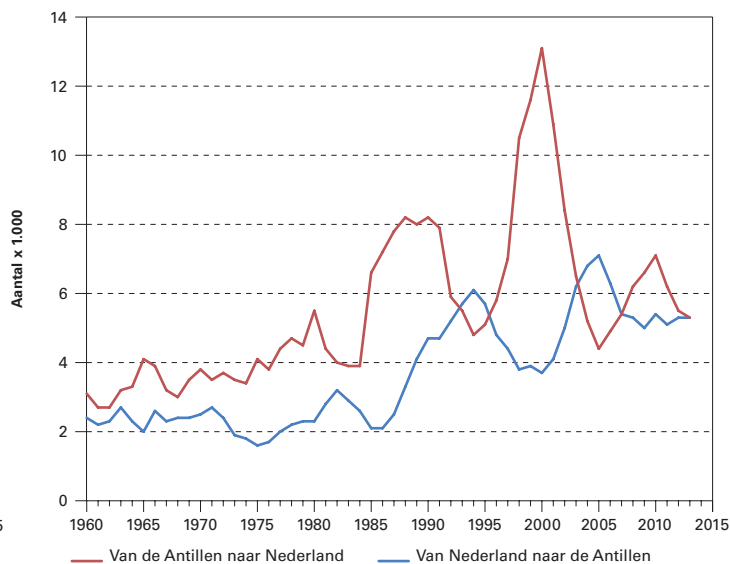
Figuur 1. De bevolking van Aruba, Curaçao, Sint Maarten en Caribisch Nederland (Bonaire, Sint Eustatius en Saba), 1960-2014*

* Voor Aruba, Sint Maarten en Caribisch Nederland zijn de data voor de jaren waarin er geen census was bijgeschat door interpolatie.

Bronnen: CBS Aruba; CBS Curaçao; Department of Statistics Sint Maarten; CBS Nederlandse Antillen (Caribisch Nederland tot 2010); CBS Nederland (Caribisch Nederland vanaf 2010). Bewerking Roel Jennissen, WODC.

Figuur 2. Migratie tussen de (voormalige) Nederlandse Antillen en Nederland, 1960-2013

Bron: CBS Nederland.

Autonomie, 1954 tot heden

Aan die non-soevereine status hebben de Antillen sindsdien, niet tot vreugde van Den Haag, vastgehouden. Evenmin bleven de Antillen, zoals Nederland wenste, bij elkaar: in 1986 kreeg Aruba een status aparte, in 2010 werden de Antillen volledig opgebroken. Aruba, Curaçao en het Bovenwindse Sint Maarten zijn sindsdien autonome landen binnen het Koninkrijk, de drie kleinste eilanden Bonaire, Sint Eustatius en Saba werden 'openbare lichamen', een soort overzeese gemeentes van Nederland. Het postkoloniale moederland, dat geen economisch of geopolitiek belang meer hechtte aan de eilanden, had sinds 1970 vergeefs aangestuurd op de soevereiniteits-overdracht aan de 'Antillen-van-zes'. Het kreeg precies het tegengestelde: de Antillen bleven bestuurlijk niet bij elkaar, maar wel bij Nederland.

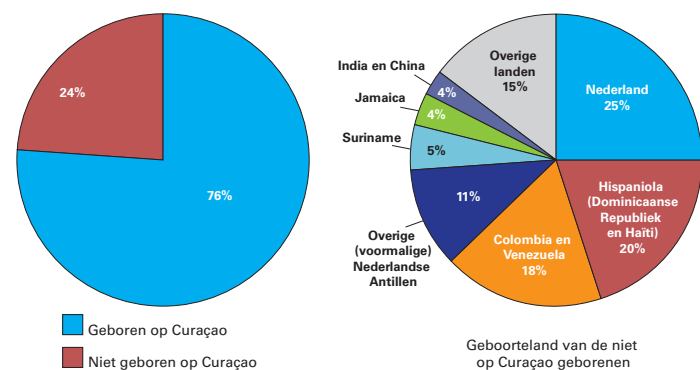
De weigering om 'het geschenk' van de onafhankelijkheid te aanvaarden werd breed gedeeld door de Antilliaanse bevolking en politiek. Deze keuze voor non-soevereiniteit had grote demografische gevolgen. Allereerst op de eilanden zelf. De olieaffinaderijen verloren door arbeidsbesparende innovaties en door ontwikkelingen in de internationale markt, hun centrale betekenis

voor de eilandeconomie. Zoals de meeste kleinere eilanden in de regio maakten de Antillen de transitie naar een economie gebaseerd op dienstverlening, in het bijzonder toerisme. Het feit dat de Nederlandse vlag op de eilanden bleef wapperen maakte het voor externe investeerders aantrekkelijk juist daar te investeren, vanwege politieke stabiliteit en financiële zekerheid.

Bevolkingsgroei

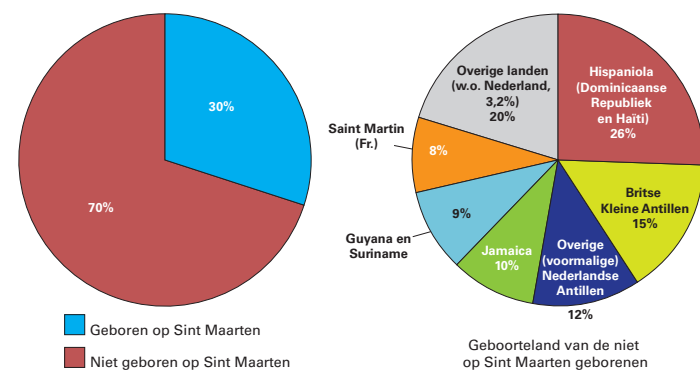
Voor de ontwikkeling van Aruba en Sint Maarten was spectaculair (figuur 1). Tussen 1960 en 2015 namen hun bevolkingen toe van respectievelijk 55 duizend naar 110 duizend en van 3 duizend naar 40 duizend. In de laatste decennia wint ook het toerisme op Bonaire en Curaçao sterk aan betekenis, en daarmee ook hun bevolking. Bonaire groeide de afgelopen vijftien jaar van 10 duizend naar 18 duizend, Curaçao van 130 duizend naar 150 duizend. Zelfs op de twee kleinste eilanden nam de bevolking met ruim 50 procent toe. In alle gevallen werd de demografische groei voornamelijk teweeg gebracht door immigratie uit de regionale omgeving, maar overigens ook uit Nederland. Waren de zogeheten BES-eilanden (Bonaire, Sint Eustatius, Saba) voorheen vrijwel marginaal in deze ontwikkeling, juist

Figuur 3. Bevolking van Curaçao naar geboorteland, 2011

Bron: CBS Curaçao.

Figuur 4. Bevolking van Sint Maarten naar geboorteland, 2011

Bron: Department of Statistics Sint Maarten.

hun statusverandering naar overzeese gemeentes heeft kennelijk een sterke impuls gegeven aan de immigratie daar.

De keuze voor non-soevereiniteit had nog een cruciaal gevolg. Deze status impliceert namelijk dat alle Antillianen – al heten zij formeel niet meer zo sinds het uiteenvallen van de Nederlandse Antillen – burger van het Koninkrijk zijn en daarmee het recht hebben zich te vestigen in Nederland. Er is intensieve circulaire migratie, maar de balans is een sterk Antilliaans vertrekoverschot (figuur 2). De omvang van de Antilliaanse gemeenschap in Nederland werd rond 1965 op enkele duizenden geschat, hoofdzakelijk studenten; vandaag gaat het om 150 duizend mensen. De totale bevolkingsomvang van de zes eilanden is 300 duizend. Veruit de meeste Antillianen in Nederland komen uit Curaçao, zozeer dat de totale Curaçaose gemeenschap vandaag ongeveer evenwichtig gespreid is aan beide zijden van de oceaan. Maar ook een flink percentage van de andere eilanders heeft zich in Nederland gevestigd. Dit is van cruciale politieke betekenis: nu de Antilliaanse bevolking transnationaal is geworden, is de kans dat de eilandbevolkingen ooit zullen kiezen voor de onafhankelijkheid nog verder afgenomen. Niet alleen zouden zij daarmee voordelen verliezen in de sfeer van rechtsbescherming en economische steun, maar ook het open migratiecircuit dat hen nu in staat stelt hechte banden te onderhouden met Antillianen in Nederland.

Waar op alle eilanden de bevolking de afgelopen dertig jaar vrijwel onafgebroken groeide door immigratie, laat de bevolkingsontwikkeling van Curaçao een afwijkend beeld zien. De bevolking schommelde daar tussen 1970 en 1990 rond 150 duizend, om daarna sterk te dalen tot 130 duizend in 2000. Sindsdien klom de geregistreerde bevolking weer naar het oude niveau. Hier heeft zich een paradoxale ontwikkeling voltrokken. Terwijl een belangrijk deel van de Curaçaose bevolking vertrok naar Nederland, vestigden migranten van elders – vooral uit de nabije omgeving – zich op het eiland. Door deze vervangingsmigratie bleef de bevolking uiteindelijk op peil. Het betekent wel dat de hedendaagse Curaçaöenaar, net als in het midden van de twintigste eeuw, vaak eerste- of tweede-generatie immigrant is.

Wie is 'de' Antilliaan?

Het grote aandeel van immigranten in de bevolking heeft in het verleden op de eilanden heftige debatten opgeroepen over wie een 'echte' Antilliaan is, en deze kwestie speelt vandaag opnieuw. Dat is niet zo vreemd. Een kwart van de Curaçaose bevolking is niet op het eiland geboren (zie figuur 3); als we de tweede generatie meewegen dan is waarschijnlijk de helft van de bevolking 'allochtoon' volgens Nederlandse criteria (ten minste een van beide ouders elders geboren). Op de andere eilanden is het aantal eerste-generatie immigranten nog hoger: een derde op Aruba, 40 procent op Bonaire, 55 procent op Sint Eustatius en Saba en niet minder dan 70 procent op Sint Maarten (zie figuur 4). Daarmee zijn deze eilanden enigszins vergelijkbaar met wijken van onze grote steden, maar als geheel onvergelijkbaar veel

minder 'autochtoon' dan Nederland als geheel. Niettemin zijn de debatten op de eilanden over immigranten aanmerkelijk minder venijnig dan te onzent.

Dit neemt niet weg dat het bijzonder moeilijk is 'de' Antilliaan te karakteriseren. De typische Antilliaan bestaat niet. Een gebrek aan gemeenschappelijk natiegevoel was een belangrijke reden dat de Nederlandse Antillen geen stand hielden. Het draait sindsdien alleen nog maar om de identiteit van de eilanden – waarbij overigens te gemakkelijk wordt gestapt over het feit dat onderlinge migratie juist een van de weinig onderling verbindende factoren is gebleven.

Wat is dan de Arubaan, Bonairiaan, enzovoorts? Dat is met de dag moeilijker te zeggen. Immigranten hebben zich de afgelopen decennia snel een weg gevonden. Ze worden vanzelf deel van die eilandsamenlevingen – en daarmee, op termijn, ook burgers van het Koninkrijk der Nederland, met een paspoort en het recht zich in Nederland te vestigen. De integratie van migranten op de eilanden is daarom een kwestie die ook het Europese deel van het Koninkrijk direct aangaat. Dat lijkt in Den Haag nog altijd niet goed te worden beseft.

Wanneer, waarheen, waarom – en wat betekent het?

De Antilliaanse geschiedenis staat gelijk aan migratiegeschiedenis. Tot ver in de koloniale tijd ging het uitsluitend om immigratie, in de eerste plaats – gedwongen – van Afrikanen, voorts van Europeanen. Daarna werd migratie een kwestie van min of meer vrije keuze, of het nu ging om intraregionale migratie of, vooral sinds 1980, emigratie naar Nederland. De motieven van de twintigste-eeuwse migranten waren aanvankelijk strikt economisch van aard: arbeid. In de laatste decennia zijn zowel voor de intraregionale migratie naar de eilanden als voor de Antilliaanse migratie naar Nederland ook de *pull* factoren van een veilige rechtsorde, sociale voorzieningen en kettingmigratie van groot belang geworden.

De betekenis van deze intensieve migratiebewegingen vertaalde zich in grote veranderingen in bevolkingsstructuur en -aantallen op de eilanden. Voor de bewoner van de Antillen was en is er een groeiende verwarring over wat het betekent om 'Antilliaan', dan wel 'Sabaan', et cetera te zijn. Dat is kenmerkend voor deze tijden van globalisering, maar zelden zo sterk merkbaar als in deze voormalige Nederlandse koloniën, die nog lang deel zullen uitmaken van het Koninkrijk.

Gert Oostindie, KITLV, e-mail: oostindie@kitlv.nl